

De subtiele zachtheid van albast

TEKST: ANNE HUSTACHE

Het natuurlijke gesteente albast heeft altijd goed in de hand gelegen van zowel westerse als oosterse beeldhouwers. Het is makkelijk te bewerken en voelt na het polijsten zacht aan. Maar vooral het gevarieerde kleurenpalet en de transparantie spraken en spreken nog steeds tot de verbeelding van kunstenaars. De term albast komt van het Grieks alabastron, wat dan weer komt van het Egyptisch 'ala baste', vaas van (de godin) Bastet. Deze vaas zonder oren werd vaak gebruikt om parfum in te bewaren. Er bestaat kalkalbast (een variëteit

van calciet) en gipsalbast (een variëteit van gips). Beide soorten zijn min of meer doorschijnend. De eerste vertoont honinggele tot rode aderen, de tweede is melkwit. Zorgvuldig gepolijst albast lijkt op marmer maar is door zijn zachtheid makkelijker te bewerken. Aangezien het om een poreus materiaal gaat, kun je het ook beschilderen of vergulden. Een nadeel is wel dat het makkelijk barst of breekt, vooral bij blootstelling aan water. Maar door de eeuwen heen gebruikten kunstenaars dankbaar deze twee albastsoorten en gaven ze een bijzonder veelal veredeld leven.

Staan vrouwenbeeldje, Jemen, 1e-2e eeuw n.C., kalkalbast. British Museum. © Trustees of the British Museum.

Zuid-Arabische sculpturen uit dezelfde periode als dit beeldje waren doorgaans beschilderd. Kleuren was hier echter overbodig, gezien de romige tinten doorspekt met witte vlekken en de subtiele rode lijnen in het albast. Deze sculptuur stelt wellicht een bemiddelde vrouw voor, staand op een niet versierd voetstuk. Ze draagt sandalen, een jurk die tot aan de enkels reikt, met nauw aansluitende mouwen, tot aan de polsen. Waarschijnlijk had ze offergaven bij zich: in haar opgeheven linkerhand lag mogelijk iets, terwijl haar rechterhandpalm naar de hemel is gericht. Dit soort votiefbeeldjes legde men in graven of tempels, om de gunst van de goden af te smeken. Mogelijk was de rijkdom van deze vrouw te danken aan de handel in mirre en wierook, twee welriekende en kostbare gomharsen die toen zeer gewild waren. Ze werden gebruikt in elke tempel en in elk huis van welgestelde burgers in het Middellandse Zeegebied. Zuid-Arabië had het monopolie van deze handel. Het is in die context dat de mythe is ontstaan van de koningin van Seba, die haar land verliet om naar Jeruzalem te reizen.

In de 16e eeuw was Mechelen het belangrijkste centrum voor albastbewerking van de Zuidelijke Nederlanden.

Boot uit het graf van Toetanchamon, Egypte, 18e dynastie, regeerperiode van Toetanchamon (1336-1327 v.C.), deels beschilderd albast. Caïro, Egyptisch Museum.

In het beroemde graf van farao Toetanchamon werden niet alleen gouden voorwerpen aangetroffen, maar ook andere stukken, zoals deze uit albast gehouwen boot. Het is een treffend voorbeeld van de prachtige meubelen die zich in de vertrekken rond de sarcofaag van de jonge farao bevonden. Dit 70 centimeter lange ensemble is gemaakt van uitgelezen albast. Het gaat om de uitbeelding van een complex thema. Het is een vreemde boot, waarvan de voor- en achtersteven zijn versierd met de kop van een steenbok. Vooraan is een geknield meisje te zien, met in haar handen een lotusbloem. Achteraan bevindt zich een volledig naakte dwerg. In het midden lijkt een baldakijn met ongelijksoortige zuilen de sarcofaag te beschermen. Het geheel staat op een eilandje, in een bekken. Uit onderzoek is gebleken dat die uiteenlopende elementen niet toevallig gekozen waren, maar deel uitmaakten van een complexe symboliek rond wedergeboorte en vruchtbaarheid. Het hier afgebeelde object is van bijzonder fraaie makelij. De met blauw of goudkleur beschilderde details zorgen voor mooie contrasten met de melkachtige textuur van het albast.

onder Jean de la Herta, Antoine le Moiturier, treurende figuren van het praalgraf van Jan zonder Vrees, 15e eeuw, albast. Musée des Beaux-Arts, Dijon.

© Musée des Beaux-Arts, Dijon.

De praalgraven van de hertogen van Bourgondië behoren tot de meesterwerken van het museum voor schone kunsten van Dijon. De in totaal 82 figuren van albast die het praalgraf van Filips de Stoute en dat van Jan zonder Vrees sieren, treffen de toeschouwer door de diepe smart die ze uitdrukken. Zelden zijn de witheid en de zachte textuur van de gepolijste steen zo mooi benut. De figuren op het graf van Filips de Stoute zijn van de hand van de befaamde beeldhouwer Claus Sluter en zijn neef Claus de Verve. De figuren op het graf van Jan zonder Vrees zijn er rechtstreeks op geïnspireerd. Sluters originele talent blijkt onder meer hieruit dat hij elke treurende figuur een heel eigen persoonlijkheid verleende en de gebaren kracht wist bij te zetten door de prachtige plooival van de gewaden. De beeldhouwers die het graf van Jan Zonder Vrees maakten, hebben er overduidelijk goed naar gekeken. Het resultaat doet niet onder voor Sluters werk.

Asurn, Italië, Volterra (?), laatste kwart 2e eeuw v.C., albast. Musée du Louvre, Parijs.

In het Italiaanse stadje Volterra (regio Toscane) wordt al eeuwenlang albast gewonnen. Het verhaal van die ontginning wordt uit de doeken gedaan in het lokale Steenmuseum. In de talrijke lokale ateliers worden diverse artefacten vervaardigd, waarbij de transparantie van albast wordt benut. Volterra was vooral bekend om zijn productie van albastenen asurnen, zoals het hier afgebeelde exemplaar. De stereotiepe versiering stelt de legendarische ontvoering van Helena voor, op het schip van Paris. De overledene is afgebeeld als een half liggende jonge vrouw met waaier. Haar gezicht vertoont niet meteen individuele trekken. Ze lijkt deel te nemen aan een begrafenismaal, een thema dat je vaak aantreft in de Etruskische beeldhouw- en schilderkunst.

Triptiek met de heilige Hiëronymus op het centrale paneel van albast. Mechelen, 16e eeuw. Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel. © KMKG.

Deze onlangs door de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis aangekochte triptiek is vrij zeldzaam (afzonderlijke panelen met dit thema komen veel vaker voor). In het midden zien we de heilige Hiëronymus, geknield voor een kruis, in een woestijnlandschap. Hij draagt een kameelharen kleeid, verwijzend naar zijn onthechting van de wereld. In de 16e eeuw was Mechelen het belangrijkste centrum voor albastbewerking van de Zuidelijke Nederlanden. Het materiaal werd wel geïmporteerd. Dit werk is geïnspireerd op een Italiaanse innovatie: er is veel aandacht besteed aan de perspectief en de vorm is weergegeven in 'schiacciato' (een vorm van vlakrelief). Zulke werken waren typerend voor de Renaissance. Ze waren hoofdzakelijk bestemd voor de privéwoning van vrome lieden, of ter versiering van een draagbaar altaar.

Louis van Bodeghem (omgeving van), Staande Madonna met kind. Het Christus-kind houdt in zijn rechterhand een mand met appels. Mechelen, ca. 1500 - ca. 1510. Albast met resten van polychromie en vergulding. Hoogte: 56 cm. © Collectie Rijksmuseum Amsterdam. Te zien in zaal zes.

De hoofse uitstraling van Maria en kind, de verfijnde stijl en het gebruik van het kostbare en licht doorschijnende albast suggereren dat dit beeld werd gemaakt in opdracht van Margaretha van Oostenrijk of iemand uit haar hofkringen. Margaretha regeerde vanuit Mechelen namens haar vader keizer Maximiliaan I over de Nederlanden.

Een Franse albasten mantelklok 'à la cathédrale' met albasten vazen, 19e eeuw, klok: 52 cm hoog, vazen, 35 cm hoog.

Mantelklokken in de vorm van een gotisch kerkgebouw genoten in de negentiende eeuw een enorme populariteit. Deze klok is tot in de kleinste details uitgevoerd in albast, andere materialen zoals brons of marmer zijn hier niet toegepast. De verfijning van de karakteristieke doorzichtigheid van het albast is hier versterkt door elegante beschilderingen in blauw en goud van engelen en bladranken. Albasten mantelklokken 'à la cathédrale' komen opvallend vaak uit Frankrijk van waaruit zij werden geëxporteerd naar andere landen. Zo zal ook deze klok in Nederland terecht zijn gekomen, waar men de klok voorzag van een Rotterdamse wijzerplaat en uurwerk.

Sofie Muller, 'AL/XVII', 2016, albast. Met toestemming van Geukens & de Vil, Antwerpen. © De kunstenaars.

Sofie Muller is gefascineerd door zowel het verleden als het leven van materialen. In haar recente werk neemt albast een belangrijke plaats in. Gebruik makend van de subtiële textuur en de wisselende kleuren van de aderen beeldhouwt ze de vorm van een hoofd, beperkt tot het wezenlijke. Uitsluitend sobere lijnen hier, terwijl het albast dat ze zelf heeft gekozen langdurig is gepolijst. De kunstenaar heeft de heel aparte textuur en tinten van albast ten volle benut om een expressief resultaat te verkrijgen.